

Kollaasimetodologiaa sukupuolittuneesta maailmanpolitiikasta

Saara Särmä

Vuosien varrella väitöskirjaprojektista kertoessani olen usein saanut kuulla kysymyksen, miten ydinaseet ja sukupuoli kerta kaikkiaan voivat liittyä toisiinsa. Yksittäinen kuva voi toimia vastauksena ja osoittaa ilmiselviä yhteyksiä. Kuva, jossa David Hasselhoffin/Ritari Ässän housuista syöksyy ohjus, juontaa juurensa vuoden 2008 heinäkuuhun, jolloin länsimaaisessa mediassa levisi tieto Iranin tekemästä ohjuskokeesta. Iranin kerrottiin testanneen yhdeksää ohjusta, ja uutisia kuvitti kuva neljästä juuri lentoon lähteneestä ohjuksesta. Tarkkasilmäiset huomasivat pian yhden näistä ohjuksista olleen kuvamanipulaation tulos. Itse asiassa vain kolme kuvassa olleista ohjuksista laukaistiin onnistuneesti ja neljäs jäi paikalleen, eli koe ei onnistunut kokonaisuudessaan.

Kuvamanipulaation paljastuttua meemi oli valmis syntymään. Meemillä tarkoitetaan joukkoa nopeasti leviäviä nettipilakuvia, jotka toistavat samoja kuva- ja tekstielementtejä. Tässä tapauksessa erilaiset nettisivustot julkaisivat nopeassa tahdissa valtavan määrän pilakuvia, joissa irtavalttiin Iranin epäonnistumiselle. Toistuvina elementteinä tässä meemissä toimivat sekä ”alkuperäinen” tai manipuloitu kuva että yksittäinen kuvamanipuloitu ohjus. Alkuperäiseen tai manipuloituun kuvaan liitettiin erilaisia esineitä ja hahmoja. Vastaavasti yksittäinen ohjus liitettiin milloin mihinkin, vaikkapa Ritari Äs-

sään. Lisäksi näitä kuvia liitettiin jo olemassa oleviin tunnettuihin meemihin (esim. LOLcat, Epic Fail)¹, kuten internetkulttuurissa on tapana.

Iranin epäonnistuminen, jolle meemeissä irtavalttiin, oli monitahoinen. Yhtäältä Iran ei kyennyt laukaisemaan kaikkia ohjuksia, eli se ei ollut pätevä vaativan teknologian saralla. Toisaalta se ei hallinnut suhteellisen yksinkertaista teknologiaa eli kuvamanipulaatiota. Lisäksi Iran epäonnistui kansainvälisessä imagohallinnassa päästämällä ”väärän” kuvan julkisuuteen.

Iranin toimintaa kyseisessä tapauksessa sekä laajemmin ydinasevarustelun kontekstissa tulkitaan usein niin mediassa kuin tutkimuskirjallisuudessaakin sotilaallisena pullisteluna ja uhitteluna. Feministisestä näkökulmasta tällaiset tulkinnat näyttäytyvät osana normaalia maskuliinista maailmanpoliittista peliä, jossa valtiotoimijoiden tulee – niin sanotusti – puhua hegemonisen maskuliinisuuden kieltä tullakseen kuulluksi ja vakavasti otetuksi (Banerjee 2005, 11; Hooper 2001). Maailmanpolitiikka on sukupuolittuneiden merkitysten kyllästämä areena, jossa valtioiden toiminta liitetään usein maskuliinisuuteen tai feminiinisuuteen. Sukupuolittunut merkityksellistäminen tapahtuu kuitenkin niin luonnostaan, että harvoin maailmanpolitiikkaa seurattessamme kiinnitämme siihen huomiota.

1 LOLcat-meemissä kissakuvia yhdistetään tietoisesti väärin kirjoitettuihin teksteihin, esimerkiksi ”I can has cheezburger”, josta on tehty kokonaisen meeminettisivuston nimi. Epic Fail -meemikuvat ovat kuvia epäonnistumisista yhdistettynä *epic fail* -tekstiin. Joissakin kuvissa esiintyy nuolia, jotka osoittavat virheen.

ARKIPÄIVÄINEN YMMÄRRYKSEMME MAAILMANPOLITIIKASTA JA YDINASETYRKYISTÄ

Väitöskirjani otsikko on *Junk Feminism and Nuclear Wannabes – Collaging Parodies of Iran and North Korea*. Suomeksi olen nimennyt sen seuraavasti: *Feministisiä kollaaseja ydinasetyrkyistä – tutkimus Irania ja Pohjois-Koreaa irvailevista nettikuvista*. Väitöskirjani sijoittuu sekä kansainvälisen politiikan feministiseen tutkimusperinteeseen että maailmanpoliittisen populaarikulttuuritutkimuksen kentälle. Väitöskirja on sekä poikkitieteellinen että ”poikkitieteellinen” eli yhdistän siinä tieteellistä tutkimusta taiteen tekemiseen.

Pohdin väitöskirjassa naurun ja huumorin roolia maailmanpolitiikassa sekä sitä, millaisia ovat arkipäiväiset hahmotuksemme maailmanpolitiikasta. Tutkimusaineisto koostuu lähinnä internetistä keräämistäni pilakuvista. Kiinnitin huomiota erityisesti siihen, miten pilakuissa sukupuolitetaan ja seksuaalisoidaan ydinasetyrkyiksi kutsumiani toimijoita eli Irania ja Pohjois-Koreaa.

Ydinasetyrkyt ovat valtioita, jotka havittelevat omaa ydinasetta. Globaali ydinasejärjestys voidaan nähdä arvojärjestyksenä, joka jakaa valtiot niihin, joilla on ydinase, niihin, joilla sitä ei ole, ja niihin, jotka sen kovasti haluaisivat. Globaalin ydinasejärjestyksen perusta on ydinsulkusopimus, joka institutionalisoi jaottelun ydinasevaltioihin ja ydinaseetomiin valtioihin. Ydinasetyrkyjä pidetään usein ongelmallisina, koska niiden nähdään haastavan olemassa olevaa jakoa ja jopa uhkaavan koko järjestyksen pystyessä pysymistä.

Tutkimukseni kannalta ongelmallisena eivät näyttäytyä niinkään Iran ja Pohjois-Korea, joita rois-tovaltioiksi ja pahan akseliksikin on kutsuttu. Pikemminkin pyrin kartoittamaan tapoja, joilla me ”lännessä” näemme ja hahmotamme nämä valtiot ja niiden maailmanpoliittisen aseman.

Arkipäiväinen ymmärrys maailmanpolitiikasta yleisesti ja ydinasetyrkyistä erityisesti on hyvin anekdootin omaista ja sirpaloitunutta. Internet-aikakausi pirstaloi tietoa entisestään. Tieto kiertää äärimmäisen nopeasti maailmankolkasta toiseen, ja monesti jokin tapahtuma saattaa tulla vastaan ensin siitä jo syntyneen parodian muodossa. Juuri aiemmin mainitsemani Iranin ohjuskoe on hyvä esimerk-

ki tapauksesta, jossa sille irvailevat kuvat saattoivat näkyä sosiaalisen median uutisvirrassa jo ennen asiaa koskevaa uutista. Joillekin pilakuvat saattoivat jäädä ainoaksi kosketukseksi koko tapahtumaan.

Lähtökohtanani on, että nettipilakuvat ovat tärkeitä kansainvälisen politiikan tutkimuskohteita nykymaailmassa, jossa monet meistä viettävät valtaosan hereilläoloajastaan tietokoneiden ja älypuhelinten äärellä ja osallistuen sosiaaliseen mediaan. Nettioleilua ja netissä tapahtuvia asioita on tapana pitää ”oikeasta elämästä” irrallisena. Väitän kuitenkin, että netissä tapahtuvilla kohtaamisilla – kohdataan sitten ihmisiä, asioita tai tapahtumia – on merkitystä kansainväliseksi mieltämiemme ilmiöiden kannalta.

Cynthia Enloe (1989, 1996) on muokannut kenties tunnetuimmasta feministisestä iskulauseesta ”henkilökohtainen on poliittista” maailmanpolitiikkaan ulottuvan version: ”henkilökohtainen on kansainvälistä”. Tämä kääntyy myös toisinpäin: kansainvälinen on henkilökohtaista. Tällä haluan sanoa, että arkipäiväiset tapamme käsittää ja käsitteellistää maailmanpolitiikkaa ovat osa ilmiökenttää nimeltä maailmanpolitiikka. Toisaalta myös maailmanpolitiikan kentillä tuotetaan jatkuvasti sukupuolta, vaikka toimijat olisivatkin suhteellisen abstrakteja, kuten valtioita.

Nauru tapahtuu aina jossakin tiettyssä tilanteessa, joten jäsennykset ja rajanvedot, joita se tuottaa, ovat hetkellisiä. Ne ovat kuitenkin myös tilanteesta toiseen toistuvia, joten niillä voi olla laajempia seurauksia. Useimmiten irvailu ja naureskelu kuitenkin päätyvät tuottamaan globaalia ydinasejärjestystä uudelleen. Toisin sanoen ydinasetyrkyt pidetään paikallaan globaalin arvojärjestyksen pahnanhohjaimmaisena.

FEMINISTINEN KOLLAASIMETODOLOGIA

Olen nimennyt lähestymistapani feministiseksi kollaasimetodologiaksi. Sana ”junk” feminismikäsitteen edessä merkitsee niin hömppää kuin roskaakin. Tällä haluan korostaa yhtäältä sellaisiin aiheisiin ja aineistoihin paneutumista, jotka monesti nähdään niin sanotun vakavan maailmanpolitiikan tutkimuksen piirissä turhanaikaisina tai liian kevyinä. Tällaisia aiheita voivat olla juurikin nau-

ru ja huumori ja aineistoja puolestaan esimerkiksi nettipilakuvat ja meemit tai vaikkapa hömppäkirjallisuus kuten niin kutsuttu chick-lit. Toisaalta hömppäfeminismi on myös enemmän kuin tutkimuksellinen ote tai lähestymistapa; se on elämäntapa ja -asenne. Se leikittelee vakavuuden ja huumorin sekä vakavastiotettavuuden ja kepeyden rajoilla, ja pyrkii murtamaan tiukkoja vastakkainasetteluja näiden väliltä.

Se, miten arjessa törmäämme maailmanpolitiikan ilmiöihin, koostuu monista laadullisesti erilaisista sirpaleista. Tällä on seurauksia sille, mitä tiedämme näistä ilmiöistä eli millaisia kokonaisuuksia näistä sirpaleista jäsenämme. Usein tässä jäsentämisprosessissa sirpaleista hiotaan rosoisuus pois, jotta kokonaisuus saadaan näyttäytymään koherenttina ja siistinä. Tämä pätee sekä arkipäiväisen ymmärryksen jäsentämisessä että tieteellisen tiedon tuottamisessa.

Laadullisesti erilaisten, sirpalemaisten ja sattumanvaraistenkin materiaalien käsittely vaatii luovuutta. Kehittelemäni taidemaailmasta ammentava kollaasimetodologia tarjoaa sekä käsitteellisiä että teknisiä välineitä tähän. Nettipilakuvista ja meemeistä on mahdotonta kerätä koherenttia ja systemaattista tutkimusaineistoa, koska aineistot ja internet elävät koko ajan. Parodiat kiertävät kiihtyvällä nopeudella. Ne syntyvät ja leviävät pyrähdysenomaisesti, samalla kun jotkut häviävät syystä tai toisesta kokonaan.

Olen käyttänyt aineistonkeruumenetelmää, jota kutsun käänteiseksi lumipallomenetelmäksi. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että olen kerännyt internetkuvia seuraamalla linkkejä sivulta toiselle. Olen siis harrastanut melko tavanomaista nettisurffailua ja poiminut relevantit kuvat talteen. Olen myös poiminut talteen sosiaalisessa mediassa sattumalta vastaan tulleita kuvia ja linkkejä. Metaforinen lumipallo on myös pyörinyt minua kohti. Olen saanut linkkejä ja vinkkejä ystäviltä ja tuttavilta, jotka tietävät tutkimus- ja kiinnostuksenkohteeni. Käänteinen lumipallomenetelmä tuottaa tutkimusmateriaalia jatkuvasti koko tutkimusprosessin ajan, ainakin jos tutkimuskohde on sellainen maailmanpolitiikan ilmiö, joka elää jatkuvasti.

Toinen osa kollaasimateriaalien keruusta on kuvahakujen tekeminen Googlella. Näissä kuvahauis-

sa olen hyödyntänyt alustavassa analyysissä esiin tulleita teemoja eli käyttänyt hakusanoina joitakin fraaseja tai käsitteitä. Lisäksi olen tehnyt erilaisia hakuja tutkimuskohteena olevista maailmanpolitiikan toimijoista.

Väitän, tai oikeammin toivon, että visuaaliset kollaasit voivat tehdä akateemisesta keskustelusta helpommin lähestyttävää muulle kuin akateemiselle yleisölle. Kun akateemisen keskustelun teemoja visualisoidaan leikkisästi kollaasien muotoon, ne voivat herättää uteliaisuutta. Akateemisen yleisön ne puolestaan voivat haastaa pohtimaan tutkimuksen tekemisen rajoja.

Kollaaseilla voidaan myös haastaa tekstiperustaisen tieteellisen kirjoittamisen tapaa. Kollaasit eivät siis ole pelkkää kuvitusta, vaan muuttavat kuvien ja tekstin välistä hierarkkista suhdetta. Kun kuvat toimivat kuvituksena, teksti on aina ensisijaista niihin nähden. Visuaaliset kollaasit metodologisina välineinä eivät enää olekaan alisteisia tekstile, vaan ne voivat toimia tasavahvoina ilmaisumuotoina. Tällainen keikaus muuttaa kirjoittajan ja lukijan suhdetta, kun kollaasit kutsuvat lukija-katsojan osallistumaan aktiivisesti merkitysten tuottamiseen.

Kollaasien tekeminen toimii osana ajatusprosessia. Ajattelun muotona kollaasien tekeminen on sekä esteettistä että käsitteellistä. Kollaasien kautta intuitiiviset ja esteettiset valinnat, joita jokaiseen tutkimusprosessiin liittyy, tulevat näkyviksi. Tarkoituksena on edistää ajattelua (sekä omaa että katsojan) siinä mielessä, miten Michael Shapiro ajattelun määrittelee: "Ajattelu, eikä vain jo hyväksytyjen tiedon muotojen ja raamien uudelleentuottaminen, tarkoittaa, että pyritään tuottamaan otolliset olosuhteet toisenlaisten maailmojen mahdollistamiseksi." (Shapiro 2012, xv, käännös minun.)

Kollaasit voivat toimia osana kehämäistä analyysitapaa, jossa alustavan analyysin pohjalta nousee esiin teemoja, joita puolestaan kollaaseissa voi työstää visuaalisessa muodossa. Kollaasit voivat auttaa käsitteiden täsmäntämisessä tai uusien käsitteiden ja teemojen avaamisessa. Tässä mielessä kollaasi on käsitteellinen ajattelun väline ja muoto. Esteettisinä esineinä ja eräänlaisina populaarikulttuurituotteina kollaasien on tarkoitus herättää katsojassa tunteita ja ajatuksia. Mitä nämä tunteet ja ajatukset ovat, sitä ei kollaasin tekijä voi ennalta määrittellä.

KOLLAASIT VISUAALISENA KUVA-ANALYYSINÄ

Väitöskirjani kollaasit liioittelevat leikkisästi ydinasetyrkkyyhin liitettyjä sukupuolitettuja ja seksuaalisoituja merkityksiä. Kollaasien teemat käsittelevät Pohjois-Korean osalta esimerkiksi kulutuskulttuuria ja luksuskuluttamista sekä julkkiskulttuuria. Pohjois-Korean johtajiin liitetty erilaiset maskuliinisuudet liittyvät näihin teemoihin ja ovat enemmän tai vähemmän patologisoituja. Riippuen siitä, näyttäytyykö Kim Jong-il tai Kim Jong-un ahneena, yksinäisenä vai poikamaisena kiusaajana, myös tulkinnat Pohjois-Korean ydinasevarustelupyrkimyksistä saatavat muuttua.

Iraniin liittyvät kollaasit avaavat esimerkiksi ohjuskateutta, joka on 1980-luvulla kehitetty ydinasevarustelua selittävä termi. Ne avaavat myös muita räikeämmin seksuaalisoituja teemoja, kuten teknis-strategiseen kyvykkyyteen tai sen puutteeseen liittyvää viagra-politiikkaa. Lisäksi käsittelen Hello Kitty -hahmon kautta sitä, miten Irania feminisoitiin alussa mainitsemani epäonnistuneen ohjuskokeen jälkeen.

Erilaiset sukupuolen konstruktioit liitettyinä maailmanpoliittisiin toimijoihin voivat joko lisätä tai vähentää esimerkiksi näiden toimijoiden tuottamaa uhkaa ja siten muuttaa eri toimijoiden välisiä

valtasuhteita. Esimerkiksi feminisointi on tehokas tapa saada jokin toimija näyttämään ja tuntumaan alempiarvoiselta.

Väitän, että nauru yhdistettynä siihen, miten erilaisia maailmanpolitiikan toimijoita sukupuolitetaan ja seksuaalisoidaan, vaikuttaa ymmärrykseemme siitä, mikä on nykymaailmassa totta. Tai oikeammin ne vaikuttavat ymmärrykseemme siitä, mikä näyttäytyy meille totena.

Kollaaseissa tuotan kuvalliseen muotoon sitä, miten ydinasevarustelu voi olla sukupuolitettua ja seksuaalisoitua. Toivon, että katsoja oppii kiinnittämään kriittistä huomiota arkipäiväisiin pilakuvastoihin ja pohtimaan sitä, miten nauru saattaa uudistaa ja pönkittää erilaisia valtasuhteita. Sukupuolituneet ja seksuaalisoidut kuvastot ja tulkinat ovat usein normalisoituneita ja luonnollistuneita. Niiden kriittinen purkaminen on olennaista, kun halutaan tuottaa mahdollisuuksia toisenlaisille maailmoille.

YTT Saara Särmän kansainvälisen politiikan väitöskirja Junk Feminism and Nuclear Wannabes – Collaging Parodies of Iran and North Korea tarkastettiin Tampereen yliopiston johtamiskorkeakoulussa 5.9.2014. Särmä on vapaa tutkija ja Feministisen ajatushautomo Hatun toinen perustaja.

KIRJALLISUUS

Banerjee, Sikata (2005) *Make Me a Man! Masculinity, Hinduism, and Nationalism in India*. Albany: State University of New York Press.

Enloe, Cynthia (1989) *Bananas, Beaches & Bases. Making Feminist Sense of International Politics*. London: Pandora Press.

Hooper, Charlotte (2001) *Manly States. Masculinities, International Relations, and Gender Politics*. New York: Columbia University Press.

Shapiro, Michael (2012) *Studies in Trans-Disciplinary Method. After the Aesthetic Turn*. London: Routledge.